

Проф. др ЈЕЛЕНА ДАНИЛОВИЋ

О ОДРЕДБАМА ЗАКОНИКА ОБШЧЕГ ЦРНОГОРСКОГ И БРДСКОГ КОЈЕ НИСУ БИЛЕ ПРЕУЗЕТЕ У ЗАКОНИК КЊАЗА ДАНИЛА

Законик обшчи црногорски и брдски, који је у својој коначној редакцији промулгован пре двеста година, 18. октобра 1798. године на Цетињу, дело је утемељивача црногорске државе владике Петра I и по значају за црногорску државу и право не заостаје за Општим имовинским законом за Црну Гору. Столеће између 1798. године и 1898. године, када је ступио на снагу ОИЗ у својој другој, коначној редакцији, период је изградње и учвршћења правног поретка и доба када је Црна Гора постала призната као независна држава, створена у борби против османлијске власти.

На почетку овог периода стоји снажна фигура владике Петра I, свестрано образованог, пожртвованог и лично скромног вође народа, који је за 48 година своје владавине успео да умири завађена племена, уједини Црну Гору и Брда, организује државну власт, да се успешно бори против Турака водећи истовремено прагматичну спољну политику и да учини још много тога доброга за свој народ.¹ О његовом делу доста је писано, као и о његовом Законику Обшчем Црногорском и Брдском; том су делу посвећени и посебни научни скупови, па је и овај скуп, организован поводом двестоте годишњи-

¹ За податке о животу и делима владике Петра I, посебно за прилике у Црној Гори у време доношења Законика, користили смо нарочито књигу академика Бранка Павићевића "Петар I Петровић Његош" (Подгорица, 1997). Консултовали смо, поред осталог: превод књиге Виале де Сомијера, "Историјско и политичко путовање у Црну Гору", књ. II, Подгорица 1989. године (Vialla des Sommières, "Voyage historique et politique en Monténégro", Paris, 1820); Ђоко Д. Пејовић, "Црна Гора у доба Петра I и Петра II", (Београд, 1981); Јован Бојовић, "Законодавство и органи централне власти у Црној Гори у вријеме Митрополита Петра I Петровића 1784 - 1830), (Титоград, 1982).

це од његовог прокламовања. Наш прилог посвећен је рецепцији његових одредаба у Законик књаза Данила, и у оквиру тога анализи оних чланова Петровог законика које Данилов законик није преузео.

У доста обимној литератури у којој се, поред осталог, обрађује и питање извора одредаба Даниловог законика, преовлађује мишљење, да је у Данилов законик преузето из Законика Петра I скоро без икаквих измена 19 чланова, а да је материја из осталих 14 чланова регулисана у Даниловом законуку или са извесним изменама или на сасвим другојачији начин. Највише пажње овом питању посветио је Јован Бојовић у својој монографији о Законику књаза Данила.² И он сматра да је у Данилов законик преузето 19 чланова из Законика Петра I, додајући да осталих 14 чланова овог Законика није било од утицаја на одредбе Законика књаза Данила, а неке од њих су редактори сасвим одбацили. Реципирани су били, према овом мишљењу,³ следећи чланови Законика Петра I : 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 15, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29 и 30. Према томе, без значајнијег утицаја на састав Даниловог Законика били би чланови 1, 2, 12, 13, 14, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 31, 32 и 33.

Нашим упоређивањем ова два законика дошли смо до нешто другојачијих резултата. Прво, међу набројаним члановима Законика владике Петра I за које се сматра да нису били реципирани у Данилов законик налазе се два члана, од којих је један директно преписан, а други је реципиран са извесним изменама. Друго, и код оних чланова за које се у литератури сматра да су ван сумње преузети у Данилов законик из законика Петра I, има неколико код којих постоје одређене разлике између изворника и потоњег Законика. Задржаћемо се прво на члановима Петровог законика за које је предвиђено да су и они непосредно преузети у Законик књаза Данила. То су чланови 13 и 2.

Члан 13 реципиран је скоро без икаквих измена као члан 84 Законика књаза Данила и, будући да нам је нејасно зашто је дошло до овог превида у досадашњој литератури о овом питању,⁴ желимо да их овде цитирамо:

Члан 13 Законика Пејра I гласи:

"Ако лупеж погине, али се рани идући у крађу, да за њега поговора није, будући да сви договорно рекосмо да га сва земља бије једнако као и рукоставника."

² Бојовић Јован: "Законик књаза Данила", Титоград, 1982. године, стр. 40-43.

³ Бојовић Јован: "Законик књаза Данила", стр. 40 и даље, наводи и друге ауторе који су упоређивали законике Петра I и књаза Данила.

⁴ Да се не ради о некој омашци, види се из тога што би изостављањем члана 13 из списка непреузетих чланова број преузетих био не 19, већ 20.

Члан 84 Законика књаза Данила гласи:

"Ако лупеж погине, или се рани идући у крађу, за њега да поговора није, будући да је сагласно речено да га сва земља бије једнако као и рукоставника."

Да се ради о директној рецепцији, потврђују и речи у изворнику "будући да сви договорно рекосмо" које су унете у потоњи Законик измењене: "будући да је сагласно речено." У првом случају оне се могу разумети, и мислимо да им је то заиста био смисао, да је договор управо тада постигнут, па је оно што је одлучено и унето у закон, док формулација члана 84 у пасиву прошлог времена не упућује на закључак да је сагласност у законодавном телу непосредно пре тога постигнута. Ова мала измена, која је морала бити учињена с обзиром на временску дистанцу између два законика, не спречава нас да закључимо да се у овом случају ради о директној рецепцији прописа без икаквих измена у његовом тексту.

За разлику од члана 13, који је преузет практично неизмењен, члан 2 је реципиран са извесним изменама, и налази се у Законнику књаза Данила као члан 27. Ако упоредимо та два члана, видећемо да се ради о истом кривичном делу, да су формулације делимично идентичне, а разлике су само у делу у коме се прописују начин извршења казне.

Оба члана почињу прво образложењем потребе за доношењем овог прописа, а то је очување мира и правног поретка. Затим се наводи ко је извршилац дела које се санкционише и ко је жртва. У том делу текста постоје извесне разлике. У Законнику Петра I пише: "...ако по данас Црногорац убије брата нашег Црногорца ал Брђанина, или Брђанин Црногорца", док одговарајући део текста у Законнику књаза Данила гласи: "...за оног злочинца, био Црногорац или Брђанин... убије брата Црногорца или Брђанина." У Даниловом законнику промењен је редослед казивања, што сматрамо да није битно, али постоји извесна разлика у одређивању субјекта који су извршиоци кривичног дела и који су жртве. У Даниловом законнику у оба случаја то је или Црногорац или Брђанин, а у Законнику владике Петра пише да када је извршилац Брђанин, дело је кажњиво ако је жртва Црногорац, што би могло да значи да се овај пропис не односи на случај убиства у коме су и извршилац и жртва Брђанин. Разлога за овако скраћено преузимање овог дела текста може бити више, но на овом месту није потребно да се на њима задржавамо.⁵ Важно је да после тога долази навођење услова под

⁵ У анкети вршеној 1873. године у Црној Гори, Херцеговини и Албанији, В. Богишић је на питање из којих се све разлога врше убиства добио за Албанију одговор да се она врше и без разлога, "само да се на глас дође, јер је велика част ономе ко убије, па и без разлога". Нисмо сигурни да би тако могло да буде и у Црној Гори кра-

којима то дело треба да буде извршено да би било кажњиво по овој законској одредби, а то је учињено у оба Законика истим речима: "... без иједне кривице и нужде, него од силе и опачине". Јасно је да се мисли на евентуалну кривицу жртве, што би значило да је убиство извршено без разлога.

Битан елеменат овог кривичног дела је околност да се убица налази у бекству. Ово додуше није изричито речено ни у једном од два текста које упоређујемо, али то произлази из речи које се у оба текста налазе испред одредбе о начину извршења казне и које гласе: "ако се ухвати" (кривац).

На крају текста се у оба законика предвиђа смртна казна, али то није изричито речено, већ само пише да се убојица не може никаквим благом откупити, односно да се не може применити право вражде које потиче из старог српског права. И ово се подудара у оба законика, а разлике настају тек у предвиђеним начинима за извршење казне.

У Законику Петра I она се извршава вешањем, каменовањем, или стрељањем, а према Законику књаза Данила само стрељањем. Разлике су настале приликом рецепције овог члана, можда због тога што владика Петар није желео да прекида традицију према којој је тежак злочинац убијан каменовањем⁶ или вешањем, па је томе само додао могућност и да се казна изврши и стрељањем. Та сурова традиција није озакоњена пола века доцније, јер у време књаза Данила није више било ни потребно ни опортуно да се она озакоњује. Међутим, ово су, наравно, само наше претпоставке, а разлици су можда били другојачији.

Приказана поређења показују да су и чланови 2 и 13 Законика Петра I били реципирани у Законик књаза Данила, па се, према томе, број преузетих чланова повећава са 19 на 21. Међутим, ни сви чланови Петровог законика који су преузети у Законик књаза Данила нису реципирани дословце, већ са мањим или већим разликама које нису биле од значаја по садржину одредбе, а биле су потребне због промењених околности. Као пример навешћемо члан 3 Петровог законика, чија се садржина надовезује на претходни члан 2, и који је ван сумње преузет у Законик књаза Данила као

јем 18. века. Вероватно су била у питању убиства без озбиљнијег разлога, из освете због неке безначајне ствари, у љутњи или у изненадном бесу. Можда је Владика под "убиством из обести" имао у виду и убиства из крвне освете, која се већ дуго повлачи. Упореди: Б. Павићевић, нав. дело, стр. 233.

⁶ Познато је да је смртна казна извршавана каменовањем још у античко доба, код Јевреја, код многих источних народа и током целог средњег века у исламским државама а према шеријатском праву. Нисмо нашли податке одакле је преузето кажњавање каменовањем у Црној Гори, и колико је оно примењивано крајем 18. и почетком 19. века.

његов члан 28, а који се такође надовезује по садржини на претходни, овде већ приказан члан 27.

У оба законика ти се чланови односе на случај да убица побегне у иностранство, па се предвиђа да ће се у таквом случају заплени његова имовина. Међутим, различито је регулисано питање поступка приликом заплене имовине и питање судбине заплењене имовине. У Законику Петра I се прво одређује да се заплењена имовина мора проценити, што не предвиђа Данилов Законик. Од процењене имовине у Петровом законуку половина припада оштећеном, а друга половина се уплаћује у земаљску касу, "за глобу земаљску узети". У Законику књаза Данила одређује се да се сав новац од глобе полаже у државну благајну.

Као што се види, у оба законика ради се о истом делу и прописује иста казна заплене имовине, и зато је члан 3 Законика владике Петра с правом сврстан међу чланове који су реципирани у Законик књаза Данила. При томе се свакако не може пренебрегнути чињеница, да међу њима постоје не само разлике у формулацијама, већ и суштинске, посебно у начинима поступања са заплењеном имовином.

Број чланова Петровог законика који су без икаквих значајнијих измена унети у Законик књаза Данила релативно је мали, Поред овде приказаног члана 13, то су још и чланови 8 и 27 који се дословце подударују са члановима 34 и 11 Законика књаза Данила. С друге стране, код неких чланова који се у литератури сврставају међу оне који су преузети постоје и значајне разлике у поређењу са одговарајућим члановима Законика књаза Данила. Тако је члан 9 Законика Петра I, у коме је реч о нехотичном рањавању или убиству, реципиран делимично дословце у Законик књаза Данила као члан 27, али чини само прву половину тога члана, док се у другом делу налазе прописи о накнади штете и о другим обавезама у случају нехотичног рањавања.

Поређењем чланова Законика Петра I са одговарајућим члановима Законика књаза Данила дошли смо до закључка да је приликом израде Законика књаза Данила реципиран из изворника 21 члан, и то 19 чланова за које постоји општа сагласност да су реципирани, и поред њих још и чланови 2 и 13 о којима је овде већ било речи. Реципирани чланови се према степену рецепције могу поделити на три групе, и то:

а) *чланови Законика Пејтра I који су дословце преузети у Законик књаза Данила.* То су чланови 8, 13 и 27, који се у Даниловом Законику налазе као чланови 34, 84 и 11;

б) *чланови преузети са незнатним одступањима.* Њих има 9, и то су чланови 2, 4, 5, 11, 15, 22, 23, 24 и 29. Они се налазе у Законику књаза Данила као чланови 27, 29, 30, 69, 45, 6, 7, 8 и 13;

в) *чланови преузети са већим одступањима*. Њих има такође девет. То су чланови 3, 6, 7 и 10 који су из Законика Петра I преузети у Законик књаза Данила као чланови 28, 31, 32 и 38. То је затим члан 25 коме одговарају чланови 9 и 10 у Законику књаза Данила и чланови 9, 26 и 28 који су реципирани у Законик књаза Данила као чланови 37, 14 и 12 и највише од свих одступају од свог изворника. Најзад, са одступањима је реципиран и члан 30 Законика Петра I и налази се у Даниловом Законику као чланови 12 и 83.

Осталих 12 чланова Законика Петра I нису били преузети у Данилов Законик. На њима ћемо се задржати нешто дуже, покушавајући да код сваког од њих откријемо разлоге због којих су редактори Законика књаза Данила сматрали да га не треба уносити у нови Законик.

II

1. Основни циљеви владике Петра I, успостављање јединственог правног поретка на целој територији Црне Горе и Брда, општа обавеза учешћа у ратовима за слободу и спречавање издајничких поступака појединаца, били су подигнути на степен законских обавеза први пут на земаљској скупштини у Цетињу, одржаној августа 1796. године. Они су формулисани у законском акту од 6 чланова познатом под именом Стега.

Две године касније, у нешто бољим политичким и ратним условима, 18/29. октобра 1798. године, на опште земаљској скупштини у манастиру Стањевићи донет је Законик опшчи и брдски, тада само првих 16 чланова. У члану 1 потврђена је у целини "Стега". Посебно се потврђује у њеном члану 4 предвиђена казна за издајника домовине, која је верска и ирационална и састоји се у вечном проклетству и анатеми. Томе је сада у члану 1 Законика Петра I додата још и световна казна за издајника домовине, која је смртна, и то не само за њега него и за све чланове његовог дома, "да от њега ништа не оставимо". Одредба је застрашујућа посебно због тога што погађа не само издајника већ и целу његову породицу.⁷ Нисмо нашли податке који би потврдили да је овај пропис примењиван у пракси, што не искључује могућност да је било и случајева у којима је издајник кажњаван на овакав начин.

У време књаза Данила унутрашње и спољне прилике биле су измењене на боље, па у један световни и рационални закон такав пропис није требало уносити, поготово не ирационалне казне које су

⁷ Претпостављамо да је породица издајника само протеривана, а не и физички уништавана. Било би заиста сурово да су невини чланови издајникове породице убијани. Нисмо нашли податке о кажњавању породице чији је један члан постао издајник отаџбине.

у њему предвиђене. Издаја домовине санкционисана је у Даниловом законнику у члану 16 заједно са кривичним делом уношења немира и пометње међу народ, и то смртном казном која се извршава стрељањем. Инкримисано дело треба претходно доказати изјавама два сведока. У наредном члану 17 Даниловог законика наређује се сваком Црногорцу или Брђанину да издајника у бекству ако за њега сазна убије, иначе ће и сам бити проглашен за издајника.

2. Одредбе члана 12. Законика Петра I, који није био преузет у Данилов законик, надовезују се садржином на претходни члан, који је био реципиран као члан 69 Даниловог законика. У претходном члану 11 прописано је да ће човек који узме туђу жену за живота мужа или девојку коју му према старим обичајима и верским прописима нису дали њени родитељи или својта, или ближика, бити протеран из земље, а његова имовина биће заплена и раздвојена на исти начин као и имовина "самосилног" убице.

Под "женом иза жива мужа" подразумева се, мислимо, не толико грабеж жене која већ живи у брачној заједници, колико жена која је "распуштена" (према члану 67 Даниловог законика), тј. разведена жена.⁸ У члану 12 Законика владике Петра I кажњава се свештеник који је обавио венчање са женом чији је муж жив или девојком која се удаје без воље родитеља, веома строго: он се лишава свештеничког чина и протерује из земље као "проклети хуљитељ Закона Божјег", и "губитељ душа христијанскијех".

Поставља се питање: зашто се поред младожење кажњава и свештеник, и то тако строго. Могло би се претпоставити да је то зато, да би се он под овом законском претњом натерао да пази кога венчава. Он би требало да познаје народне обичаје и црквено право и не би смео да се о њихова правила огреши. Поред тога, вероватно је било ефикасније спречити свештеника да обави венчање које није у складу са прописима, него оставити могућност младожењи да ризикује казне предвиђене у Закону и ожени се противно световним и црквеним правилима.

У вријеме књаза Данила, више од пола века касније, већ се блаже гледало на непоштовање старих обичаја, а одвајањем државе од цркве свештеници су дошли под црквену јурисдикцију. Зато су у Даниловом законнику прописи који одговарају овом члану Законика митрополита Петра дугојачији. С једне стране забривају се до тада

⁸ Познато је да је жена у породици имала мужа подређ. и положаја, па је он могао чак и да је отера (да је "отпусти"). Из објављених судских пресуда види се да је било случајева у којима је муж откинуо жени нос и да га је због тога суд ослободио кривиче, да је ударио каменом тако јако да је убрзо умрла и сл. (в: Бојовић Ј.: "Законик књаза Данила", стр. 67 и 69.). Зато се тешко може замислити да је удата жена могла да дође у ситуацију да се неко у њу загледа и уграби је, осим ако до грабежа није дошло због заваде и мржње међу породицама. Тек када муж жену "отпусти" могло би се десити да је неко отме.

уобичајени "распуст" мужа и жене, а дозвољава се само развод под условима које прописује православна црква. Затим се (члан 68) налаже свештенику да обави тзв. предбрачни испит у цркви три дана пре венчања, а кажњава се свештеник који обави венчање против воље једног од младенаца. И најзад, ако би девојка добровољно отишла момку, то се толерише иако није било по вољи родитеља, "јер их је љубав везала" (члан 70). Разлике у прописима који се односе на ова питања између наша два законика одражавају промене у моралним и друштвеним схватањима до којих је током више од пола века од владавине Петра I у одређеној мери дошло.

3. Члан 14 има за предмет кривично дело крађе. У њему је прво решено питање колико дуго ће се примењивати правила старог обичајног права, а од када ће важити нова правила; савременом терминологијом речено, ту се решава питање сукоба закона у времену. У тексту је речено да ће се за крађе извршене пре "вјере" и "зарука" утврђених на Цетињу на дан Преображења 1796. године⁹ судити по старом обичају, а за сваку "лупештину" која се догоди после тога датума судиће се онако како гласи пресуда ("сентенција") митрополита Петра написана за празник Велике Госпојине (тј. 28. августа) 1797. године.

После тога предвиђају се казне, чија висина зависи од вредности украдене ствари. Казне су претежно новчане и обухватају "глобу" и "осудбину". Претпостављамо да је глоба новчана казна за учињено кривично дело и она се уплаћује у државну благајну, а да се "осудбина" плаћа покраденом лицу као нека врста накнаде за штету коју је претрпео извршеном крађом.

И "глоба" и "осудбина" су износиле више него што је вредела украдена ствар. Ово показује пример, дат у самом тексту овог члана, који гласи: "која ствар један грош ваља, па то нека буде осудбина грошах 5, а глоба грошах 10". Овоме следи одређивање казне.

За крађу говеда, малих и великих плаћа се 12 цекина "осудбине" и 10 цекина "глобе земаљске". За украденог брва плаћа се осудбина 5 талира, а за глобу 10 талира. За једну украдену кошницу пчела висину осудбине и глобе одређује суд.

За крађе извршене из куће, обора и слично, мора се свака ствар посебно проценити и према томе одредити висина осудбине и глобе.

На крају се делимично дефинише крађа тако што се каже да се казне примењују на сваку ствар "украдену и понесену"; лопов је, дакле, онај ко однесе ствар која му није била предата (на пример на чување или послугу), већ је он сам присвоји. У другом ставу овог

⁹ Мисли се на Земаљску скупштину коју је Владика сазвао на Цетињу 6-17. августа (то је данас 6/19. август) уочи рата са пашом Махмудом Бушатлијом, и која је значајна по томе што је на њој донета "Стега".

члана речено је да се ти прописи не примењују ако је крађу извршило "дијете лудо" или "друго чељаде, које нема чисте свијести или памети". Другим речима, за крађу неће одговарати пословно неспособна лица.

Као што се види, у овом члану обухваћени су скоро сви елементи кривичног дела крађе и предвиђене су и издиференциране казне, иако није дата дефиниција. Све ово показује да је писац Законика, вероватно сам владика Петар I, поседовао и солидно правничко знање. Ипак, овај члан четрнаести његовог Законика није био предмет рецепције. У Законику књаза Данила крађа је регулисана у члановима 78 до 84 на другојачији начин. Казне су телесне, а за теже случајеве, као што су крађа црквених добара (члан 81) и крађа муниције која припада држави (члан 82), предвиђа се смртна казна. Најближи овом члану четрнаест је члан 80 Даниловог законика, у коме се такође прво расправља о временским границама примене старих и нових прописа, а на крају се говори о пословној способности извршиоца, и то све скоро истим речима као и у тексту Законика митрополита Петра. Ипак, битна одредба, она о начину кажњавања лопова, потпуно је различита, па се зато не може говорити о рецепцији, већ само о вероватноћи да је редактор приликом писања овог члана Даниловог законика желео да што мање одступи од свог узора.

4. Члан 16 садржи наређење да се сва потраживања морају остварити судским путем. У тексту није речено "потраживање", већ "сваки ко има шта искати". Као примери наведени су дуг (новчана потраживања, зајам), "повраћа" (вероватно повраћај, враћање ствари датих на послугу или у залогу или на основу неког другог правног посла), преузам (узимање туђе жене), плијен, похара, причињена штета и "остала мала или голема ствар". Ништа се не сме чинити "без руке суда". Ко поступи противно овом пропису, мораће да плати глобу или ће бити кажњен у складу са својом кривицом.

У наредном пасусу саопштено је да је цео текст овог и свих претходних чланова одавно сачињен, па се то сада потврђује. Нађен је датум потврде 17. август 1790. године, што је сувише рано и сигурно је у питању нека грешка. Тај датум претходи и победи над Махмут-пашом Бушатлијом и учињеној "Стези". Међутим, питање датирања Законика Обшег и Брдског није предмет овог рада и нисмо га ближе проучавали.

Сасвим разумљиво је да текст овога члана није био потребан састављачима Даниловог законика, јер су судови функционисали већ неколико десетина година и самопомоћи је било све мање. Судству су посвећени чланови 6 до 13 Законика, а о самовољном наплаћивању накнаде претрпљене штете, без одлуке суда, реч је у

другој реченици члана 42 Даниловог законика, али је ту формулација сасвим другојачија.

5. У тексту члана 17 поново је реч о крађи. Очигледно су крађе у Црној Гори, Брдима, на Приморју и у суседним крајевима биле честе и представљале су у целини велику сметњу успостављању реда и мира у новоформираној држави. Текст и почиње рачима "највише зла и крвопролића у нашу земљу с лупежних бива". Затим се пребацује родитељима да не васпитавају своју децу у страху од Бога, него их неки од родитеља још и уче да грабе и краду туђу имовину и чине разна друга зла дела.

После ових уводних образложења прописује се "стабилисмо" да ће лопов који украде вола или коња у било ком месту у Црној Гори и Брдима, или од браће на Приморју, или од пријатеља који се налазе у царско-краљевској држави бити "ћеран" на исти начин као и убица који је из обести убио недужног човека, што би значило да га чека смртна казна. Овако строга санкција објашњава се у следећој реченици великом вредношћу ових животиња за свако домаћинство. Губитак коња или вола ожалостиће сву чељад више него да је заклано једно чељаде. Ово нарочито ако је кућа сиромашна и нема другог коња или вола - они једино могу да продају баштину и друго имање за набавку нове животиње, али без баштине се не може живети.

Ако лопов украде брава или коју другу ствар која има исту вредност, кажњава се према члану 14, а ако то учини по други пут, судиће му се и биће кажњен исто као и убица из обести. Овоме се додаје да се лупежи не могу више трпети и подносити.

На крају текста позивају се родитељи да своју децу уче да не краду и да се не лакоме на украдене ствари које им синови доносе. Сличан позив упућује се и домаћинима кућа, уз упозорење да ће им бити жао када неко од њихових буде кажњен. Цео овај текст одликава тешко стање у Црној Гори у време владике Петра I, велико сиромаштво и склоност да се посегне за туђим, поготово када се свога нема. С друге стране, види се настојање Владике да спречи крађу стоке и све немиле последице такве крађе.

У доба књаза Данила стање у Црној Гори било је већ нешто боље и зато у његовом Законику нема чак ни сличних одредби.

6. У члану 18 забрањују се самовоља и освета у односима са Приморцима. Оно што који Црногорац потражује од Приморца, нека тражи судским путем; у противном, биће кажњен на исти начин као и да је уносио немир и зло у Црну Гору и Брда¹⁰. Чак и када је у питању освета због убистава Црногораца која су извршили

¹⁰ У тексту члана 10 пише: "иначе биће подложен кастигу, на исти начин који би међу нама смутњу чинио или зло у Црну Гору и Брда приносио...". То значи да се сматрао издајником за кога је предвиђена смртна казна.

Приморци, ни у тим случајевима се не треба светити, као што се ни Приморци неће светити због убистава и рањавања која су њиховим људима починили Црногорци. Све треба да иде и ићи ће преко судова и свако ће пред судом одговарати и платити казну какву му суд буде одредио.

"Правитељство", тј. органи државне власти и судови биће дужни да о свему што се буде догодило воде рачуна. У последњој реченици овог члана понавља се наредба да сваки Црногорац или Брђанин мора да зна да ништа не сме чинити без питања суда и Правитељства. Ова последња реченица звучи као оштро упозорење.

Нисмо нашли податке да је владика Петар I склопио и одређен споразум са Приморцима који би и њих обвезивао да се не свете Црногорцима који убију или теже ране Приморце. Претпостављамо да је са њима водио преписку о тим проблемима. У сваком случају, цео овај члан показује да је Владици посебно било стало до добрих односа са Котором и другим приморским градовима и областима. Није јасно зашто се овде говори о реципроцитету само када су у питању убиства и рањавања; претпостављамо да ни крађе ни разбојништва нису били ретки у односима између Црногораца и Примораца.

Одредбе Законика књаза Данила (члан 24, 25 и 26) у којима је такође реч о крађама и преступима учињеним ван граница Црне Горе не спомињу изреком Приморје. У члану 24 забрањене су крађе и сваки други преступ у суседним државама, што значи и у земљама под турском влашћу, а у члану 25 предвиђено је да ће сваки такав преступ бити кажњен као да је дело учињено Црногорцу. Најзад, у члану 26 забрањује се Црногорцима четовање у пограничним турским земљама, јер ће им иначе све бити заплењемо.

7. У члану деветнаестом позива се народ да на пазарима и пред црквом не заподева никакве прецирке и свађе. Члан почиње општом констатацијом да пазари морају бити мирни, исто као што и у цркви мора да влада мир. Затим се констатује да највише ината, причања и кавги има управо на тим местима, па се остали народ враћа кући жалостан и незадовољан. А посебан грех је то што је због свађа и туче испред цркве обешчашћен и сам Бог, и зато он кажњава народ који живи у безакоњу и злоделима.

После тог опширног увода одређује се да ће сваки Црногорац или Брђанин, који буде заподенуо свађу и кавгу на пазару или пред црквом, бити предат суду и кажњен. Не наводи се како ће бити кажњен - претпостављамо онако како буде суд проценио.

И овде се митрополит Петар I понаша као добар пастир. Он учи свој народ да се прође немира и свађа, посебно пред црквом и на

пазарима. То је део његове опште политике на успостављању мира у народу и добрих односа са суседним земљама.

Овај члан није преузет, али су и у време књаза Данила постојали још увек слични проблеми, па је у Законику у члану 85 речено да пазари морају бити мирни, и ко би учинио било какву смутњу, платиће глобу од двадест талира или ће бити кажњен бацањем у тамницу; ако неко од Црногораца или Брђана започне кавгу пред црквом, платиће глобу од 25 талира или ће бити бачен у тамницу.

Могуће је да до рецепције члана 19 Законика Петра I није дошло због тога што се сматрало да санкције треба да буду свима унапред познате, а не да суд одређује казну за овај преступ. Поред тога, није више било потребно давати опширно образложење овога прописа, јер то одудара од начина на који је Законик књаза Данила редигован.

8. Чланом 20 уводи се порез. Прва половина текста садржи објашњења зашто је нужно увести порез. Каже се да ни један народ на свету није срећан без законитог суда и добре управе, па зато "сви народи на свијету" плаћају у државну касу (у "општу мирају") порезе. Објашњава се, даље, да је тај новац потребан за државну управу, судство и војску како би народ могао да живи у миру и без икаквог страха. Све ово потребно је и Црној Гори.

Позивајући се на свој лични пример, да је недавно одредио да се цео приход од оних земаља Цетињског манастира, које се налазе у Сињачком читлуку даје државној благајни, Владика прописује да свака кућа мора да плаћа порез у износу до 60 динара годишње. Поред тога, сваки кнез са главарима треба да у својој кнежини прикупи порез и да прикупљено донесе на дан Рождества Пресвете Богородице (тј. 8/21. септембра) у Манастир на Цетиње. Од Правитељства (влaде) добиће за то потврду, тако да свако зна ко је и колико новца предао.

Овим законским одредбама учињен је значајан корак у организацији и учвршћењу државне власти. Оне нису биле преузете у Законик књаза Данила, у коме су питању пореза посвећена три члана, и то 59, 60 и 61. Једино би се за члан 59 могло рећи да је његов аутор несумњиво имао пред очима члан 20 Владичиног законика. Члан 59 такође почиње констатацијом да се свуда у свету наплаћују порези, али у објашњењу намене тог новца, уз потребе да се њиме издржавају органи власти, суд и војска, додаје још и то да он служи и за куповину муниције, за израду путева и за опште народне потребе. Поред тога, и у члану 59 се одређује да порез скупљају органи локалних власти (главари и месне старешине). Међутим, разлике између члана 20 Законика Петра I и члана 59 Законика књаза Данила су веће од сличности међу њима, тако да се ни у овом случају не може говорити о рецепцији.

У члану 60 Даниловог законика прописано је да ће свако ко се огреши о дужности плаћања пореза бити кажњен као издајник отаџбине, а у члану 61 одређује се санкција (глоба) за онога који прикрива поседовање порезу подложне баштине или неке друге ствари за коју се мора платити порез.

9. У наредном, двадесет првом члану, који такође није био преузет, забрањује се да у мегданима учествује било ко осим самих мегданџија. Образложење овог прописа је да људи понекад скупљају читаву војску учесника у мегдану, све док не закрве народ толико да се после чак и њихова деца међусобно кољу а мегданџије стоје по страни здрави и весели. Стога се за мегданџију који тражи учешће других прописује казна, коју изриче суд, а поред тога сви треба да га прогоне као злочинца и бунџију ("возмутитеља") народа.

У Законнику књаза Данила у члану 40 такође се забрањује да се уз мегданџије боре и други људи. Овај члан 40 је по садржини веома близак члану 21 Законика митрополита Петра, и да не постоји битна разлика у санкцијама, могао би се сврстати међу оне чланове који су реципирани са великим разликама.

10. Ни последња три члана Законика Петра I нису нашла место у Законнику књаза Данила.

У члану 31 наређује се да нико, коме је причињена штета, или му је отета жена, или је претрпео неко друго насилништво, не сме да се свети, већ је дужан да се обрати земаљском суду.

У члану 32 обавезују се свештеници да у својим проповедима уче народ да живи у међусобној љубави, да се боји Бога и да сви престану да говоре и чине зло. Свештеници су у цркви дужни да упозоравају народ за која их све дела и недела према новоуведеном закону чека казна. То исто треба да чине и домаћини и да се чешће обраћају са тим упозорењима својим укућанима, а поред тога дужни су да подучавају децу да буду послушна, мирна и да не посежу за оним што је туђе. Сви су о овоме унапред обавештени договором у Стањевићима, што је потом потврђено на Цетињу.

Члан 33 прописује да све судије, управитељи и сви службеници који раде за државу (за "обшћенародну својега отечества службу опередијељени") морају пре ступања на дужност положити заклетву верности, "на ниже прописани начин". Међутим, није наведено који је то начин.

Овој одредби такође претходи опширан увод, чији је текст два пута дужи од текста саме норме. У уводу је речено да је дужност сваког сина отаџбине да јој буде веран и одан, те да га нико ни за какво благо на свету не сме натерати да постане издајник. У наредној реченици образлаже се да је то дужност сваког зато што су сви рођени и васпитавани у једној отаџбини. На жалост, речено је даље,

мало је оних који су за ову дужност знају и нека Бог да да се убудуће сви могу назвати правим синовима своје земље.

У другом ставу овог члана даје се обавештење да су се, у циљу подршке свему што је овде напред написано и подељено на 33 члана, сви заклели и целивали часни крст, Јеванђеље и мошти светога Пантелеимона.

Чланови 31, 32 и 33 из разумљивих разлога немају паралелних чланова у Даниловом законнику. У њему једино члан 66 има неких додирних тачака са чланом 32 Законика митрополита Петра, јер су и ту набројане дужности свештеника, међу њима и обавеза да на добро поучавају народ и да у њему учвршћују свету везу.

III

Уместо уобичајеног закључка, указаћемо на неке већ познате чињенице, које добијају потврду и посредством овде анализираних чланова Законика Обшчег Црногорског и Брдског.

Ако се покуша да се за ових 12 чланова, који нису били рецепирани у Законнику књаза Данила, издвоје нека заједничка обележја, онда треба пре свега истаћи, да је већина одредби донета у циљу завођења мира и добрих односа у народу. То су, претежно, забране које имају како моралне тако и новчане санкције, док је смртна казна предвиђена само за најтеже случајеве издаје и убиства из обести. Требало је спречити погубне старе обичаје, пре свега крвну освету и самопомоћ, и настојати да се отклоне узроци који су често доводили до крвопролића. Забрањују се грабеж жена, претварање мегдана у масовни обрачун, а нарочито се кажњава крађа.

Уведен је суд, и лицима која се сматрају оштећеним наређује се у већем броју одредаба да правду траже путем суда.

Друго, помоћ у остваривању ових циљева тражи се и од свештеника, од домаћина куће, од родитеља, и то опет у виду наредби упућених њима.

Треће, Владика, који је највероватније сам писао овај законик, очински моли да се поступа у складу са његовим одредбама. Он убеђује и објашњава зашто је потребно уводити одређени пропис; он жели да умири народ, али и да сви схвате нужност успостављања цивилизацијских односа.

У току наредних пет деценија крвна освета је скоро потпуно ишчезла, судска власт се усталила, а држава ојачала. У складу са тим променама и Законик књаза Данила, и поред тога што је његов аутор имао стално пред очима Законик Петра I, написан је другогачије. За дидактичке елементе, за позивања на Бога и за моралне проповеди није више било места. Прописи у Законнику књаза Данила постали су сажетији и стручније обликовани. Све оно што је у новим условима постало сувишно није преузето из Законика Петра I.

То је наших 12 чланова, које смо у овом раду покушали да анализирамо.

Иако тих 12 чланова није било поново озакоњено уношењем у Законик књаза Данила, они не треба да буду заборављени, јер и данас имају своју вредност као једно од многих сведочанстава великих дела митрополита Петра I Петровића Његоша, племенитог слуге свога народа, који би због свега што је за Црну Гору са љубављу чинио и учинио требало да се назове Петра I Величанствени.

Prof. Jelena Danilovic, Ph.D.

ON PROVISIONS OF GENERAL CODE OF MONTENEGRO AND HILLS WHICH HAD NOT BEEN TAKEN OVER IN PRINCE DANILO'S CODE

S u m m a r y

According to prevailing opinion, 19 articles of Code of Bishop Petar I were taken over by Prince Danilo's Code. Having compared those two codes the author has demonstrated that 21 articles were accepted: 3 articles were literally taken over, 9 were subject to insignificant deviations and 9 articles had greater deviations. Only 12 articles of Code of Petar I were not taken over in Prince Danilo's Code. Each of not accepted articles was analysed, the reasons for its rejection sought and demonstrated that the same subject matter was regulated in Danilo's Code. Majority of not accepted provisions were passed to the end of eradicating the causes which might lead to conflicts, bloodshed and blood feud. Plundering of women is being prohibited, as well as transforming duels in massive retributions, theft is severely punished. The sanctions are ethical, religious and pecuniary, and capital punishment is anticipated for treason to the country and wantonly murder.

The way in which these provisions were composed is characteristic. They give the explanations about evils which are brought about by the incriminated acts and the assistance is sought from the church, parents and masters of the houses to perform educationally with the objective of avoiding of such actions. All this makes these provisions rather extensive, but that extensiveness and fatherly advices are the beauty of this Code. However, those traits were one of the reasons for which the sub-editors of Danilo's Code did not take over these 12 articles.

